

LAKÓ GYÖRGY:

FINNUGOR NYELVÉSZETI MUNKÁLATOK ÉS NYELVTUDOMÁNYI NÉZETEK A SZOVJETUNIÓBAN

*Előadás a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály 1953. VI. 15-én tartott
felolvasó ülésén*

Május 27-én tartott nagyheti előadásomban beszámoltam azokról az általános érdekű tapasztalataimról, amelyeket a múlt év szeptember — decemberében tett, háromhónapos szovjetuniói tanulmányutam során szereztem. Ugyanakkor az anyag nagyságára való tekintettel túlnyomó részt mellőztem a nyelvtudományi munka ismertetését. Mai előadásom célja ennek a mulasztásnak a pótlása, azaz: ismertetése a Szovjetunióban folyó finnugor nyelvtudományi munkálatoknak, továbbá azoknak a nézeteknek, amelyeket szovjet nyelvtudósok előttem előadásokon vagy magánbeszélgetések során, ill. a legújabb finnugor nyelvészeti irodalomban a nyelvtudomány feladatairól nyilvánítottak. Mielőtt erre rátérnék, szükségesnek tartom, hogy röviden bemutassam a szovjet nyelvtudomány központját, a Szovjet Tudományos Akadémia (moszkvai) Nyelvtudományi Intézetét.

I.

Az Intézet igazgatója — mint jól ismeretes — V. V. VINOGRADOV akadémikus. Az Intézetnek két igazgatóhelyettese van: az egyik B. A. SEREBRENNYIKOV, az általános nyelvtudomány professzora, a másik V. I. BORKOVSKIJ.

Az Intézetnek 8 osztálya és 3 csoportja van. Osztályai a következők:

1. A mai orosz nyelv szótárának osztálya. Ez az osztály Leningrádban székel. Kb. 10 állandó munkatársa van.

2. A mai orosz nyelv osztálya. Kb. 20 munkatársa van. Ez az osztály készíti az orosz nyelvtanokat.

3. Az orosz nyelv történetének és nyelvjárásai kutatásának osztálya.

4. A kaukázusi és iráni nyelvek osztálya.

5. A török-tatár nyelvek osztálya.

6. A germán nyelvek osztálya.

7. A román nyelvek osztálya.

8. A szerkesztői és kiadói osztály.

Az Intézetben működő csoportok a következők:

1. *A finnugor nyelvek csoportja*

Vezetője: MAJTINSZKAJA KLÁRA. Tagjai között van a nálunk is jól ismert, komi származású kutató, VASZILIJ LITKIN, aki munkaidejének csak egy részében dolgozik az Intézetben. A csoport harmadik tagja N. I. TYERJOSKIN, chanti származású fiatal kutató, aki Leningrádban dolgozik. A csoporthoz számítottuk két régi és öt új aspiráns.

2. *Az általános nyelvtudomány csoportja*

Vezetője: B. A. SZEREBRENNYIKOV. A csoport tagjainak száma 6—7. A tervek szerint a csoport tövidesen osztállyá fog alakulni.

3. *A klasszikus nyelvek csoportja*

Az Intézet tagjainak összes száma kb. 100. Az osztályvezetők rendszerint doktorok, kivételesen kandidátusok. A tudományos főmunkatársak többsége is doktor; kandidátus ma már alig van köztük. Az úgynevezett fiatalabb tudományos munkatársak a szabály szerint általában kandidátusok (e szabály alól a multban voltak kivételek). Az említett kategóriákon kívül az Intézetnek vannak még adminisztratív és technikai munkatársai.

Az Intézet idősebb munkatársai általában évente 6—8 ív terjedelmű tudományos dolgozatot vagy tanulmányrészletet írnak. Persze olyan esztendőben, amikor tudományos munkájuk még az anyaggyűjtés fokán van, jóval kevesebbet írnak.

A káderek felhasználása és értékelése kérdésében természetesen a szak tudás a döntő. Megfelelő előismeretek nélkül, a magas követelményeket támasztó egyetemi vizsgák letétele nélkül káderek tudományos intézetekben való alkalmazása el sem képzelhető. Akiknek viszont megvan a tudományos képzettségük, azok a megfelelő helyen dolgozhatnak.

Az Intézetnek van egy együttes tanácsa és két altanácsa. Az együttes tanács az Intézet igazgatótanácsa. Az altanácsok közül az egyik az orosz nyelvi munkálatokat, a másik az egyéb nyelvi munkálatokat irányítja.

Az igazgatótanács fő feladata a tudományos munka irányítása és ellenőrzése. Az Intézet kisebb jelentőségű szervezeti és személyzeti kérdéseivel az igazgatótanács nem foglalkozik. A szervezeti és személyi kérdések zömét az igazgató, helyettesei és az osztályvezetők döntik el.

Az igazgatótanács minden ülése nyilvános. Az üléseken bárki megjelenhetik és felszólalhat. A felszólalások időtartama azonban minden felszólaló számára korlátozva van: aki a fő kérdéshez szól hozzá, az legfeljebb 15 percig élhet a szólás jogával; aki a jelzett határidőt túllépi, attól az elnök — előzetes figyelmeztetés után — megvonja a további hozzászólás jogát. Ilyen módon

biztosítva van, hogy a szükségesnél hosszabb felszólalások, a tárgysorozathoz nem tartozó kérdések, személyeskedések stb. nem rabolják el a jelenlévők drága idejét.

A moszkvai Nyelvtudományi Intézet finnugor csoportjának a munkájáról röviden már nagyheti előadásomban beszámoltam. Abból, amit ott mondtam, talán kiviláglott, hogy a finnugor csoport munkája jelentékeny részben éppen a magyar nyelv kutatására irányul. S ez nagyon érthető is: természetes, hogy a magyar és a többi finnugor nyelv kutatása a Szovjetunióban nem különül el egymástól úgy, mint ahogy bizonyos mértékig különül nálunk. A moszkvai Nyelvtudományi Intézetben a magyar nyelvtudomány képviselője MAJTINSZKAJA KLÁRA.

Majtinszkaja már eddig is igen sokat tett a Szovjetunióban Magyarország és a magyar nyelv megismertetése érdekében: cikkeket írt Magyarországról, sokakat részesített magyar nyelvoktatásban. Ő végezte a KAHÁNA MÓZES összeállította, Moszkvában 1951-ben megjelent magyar-orosz szótár szerkesztési munkálatait, s ő írta a szótárhoz csatlakozó rövid magyar nyelvtant. Nagyjelentőségű, tudományos teljesítménye lesz Majtinszkajának rövidesen megjelenő nagy magyar leíró nyelvtana, melyről már nagyheti előadásomban említést tettem. Bizonyosra vehetjük, hogy e könyvet a hazai készülő magyar leíró nyelvtanok szerkesztői is sok haszonnal forgathatják.

A finnugor csoport másik két tagjának a munkájáról előadásom további részeiben fogok szólni.

II.

Leningrádban a nyelvtudományi kutatás a moszkvai Nyelvtudományi Intézethez tartozó leningrádi Nyelvtudományi Intézetben folyik. Amint már említettem, itt van a mai orosz nyelv szótárának és az északi népek nyelveinek az osztálya. Itt dolgozik több ázsiai és kaukázusi nyelvnek a kutatója. Itt működik N. L. TYERESONKA kutató, aki főleg a nyenyec (jurák-szamojéd) nyelvvel foglalkozik, de több más szamojéd nyelvet is ismer. Itt dolgozik továbbá N. I. TYERJOSKIN chanti származású kutató is.

Tyerjoskin ereje és ideje megoszlik pedagógiai és tudományos feladatok között. Több tankönyvet írt a chanti iskolák számára s nagy nyelvi anyagot gyűjtött a chanti nyelvjárások köréből. Jelenleg is főleg a nyelvjárások kutatásával foglalkozik abból a célból, hogy megoldja a chanti irodalmi nyelv, ill. nyelvek még megoldatlan problémáit. TYERJOSKIN-nak az a nézete (és mások is úgy vélekednek), hogy a jelenlegi egy chanti irodalmi nyelv nem felel meg céljának, mert nem érthető számos chanti nyelvjárás beszélői számára. Ezért *Tyerjoskin négy* chanti irodalmi nyelv létesítését tartja szükségesnek. Közülük kettő egy-egy északi nyelvjáráson, a kazimi és az obdorszki nyelvjáráson, kettő pedig egy-egy keleti nyelvjáráson, a szurguti és a vachi nyelvjáráson

alapulna. TYERJOSKIN javaslata Leningrádban jártamkor még csak jóváhagyásra váró terv volt. TYERJOSKIN a déli-chantik számára irodalmi nyelv létesítését nem tartja szükségesnek, mert ennek gyakorlati szempontból nem lenne semmi értelme.

TYERJOSKIN hozzáfogott egy chanti-orosz szótár készítéséhez is, ennek a munkálatait azonban egyelőre — említett egyéb teendői miatt — szünetelteti.

N. M. TYERESONKÁNAK ugyan nem anyanyelve, de családi nyelve a nyenyec nyelv, férje ugyanis nyenyec származású. Jelenleg egy nyenyec-orosz szótár összeállításán dolgozik. Anyagát a helyszínen gyűjtötte, ill. a folklór-irodalomból meríti. Szótára főleg a két nyenyec főnyelvjáráson fog alapulni, de kisebb mértékig képviselve lesznek benne egyéb nyelvjárások is. TYERESONKA is több tankönyv írásában vett, ill. vesz részt.

A leningrádi Nyelvtudományi Intézetten kívül mind a chanti és a manysi, mind pedig a nyenyec nyelv területén fontos gyakorlati munka folyik a Herzenről elnevezett Pedagógiai Intézetben. Ennek van külön északi részlege; itt nevelik e. k. a chanti, a manysi és a nyenyec nép jövődjé tanítóit. Az Intézet tanárai közül A. N. BALANGYIN docenssel és M. P. VACHRUSOVA tanárnővel találkoztam. BALANGYINNAK főfeladata a manysi irodalmi nyelv függőben lévő kérdéseinek a megoldása és manysi tankönyvek írása. A háború befejezése óta írt egy manysi ábécét és az általános iskola I—II. osztálya számára egy-egy olvasókönyvet. Részt vesz a III. osztály számára többek együttes munkájával készülő olvasókönyv összeállításában. Több könyvet fordított le oroszról manysi nyelvre; fordításai a Pedagógiai Kiadó kiadásában jelentek meg. Az utóbbi időben sokat foglalkozott a chanti nyelvvel. Az a nézete, hogy a manysik és a chantik számára — az érthetőség szempontját véve alapul — nem egy-egy fő irodalmi nyelvet, hanem több irodalmi nyelvet kellene kidolgozni, mert egy-egy fő nyelvjárás a többi manysi, ill. chanti nyelvjárás beszélői számára nem érthető. Mégis a manysik számára — gyakorlati szempontok figyelembevételével — ma már elegendőnek lát csak egy irodalmi nyelvet, amely az északi, mégpedig a szoszvai nyelvjáráson alapul. — A déli manysik számára nem szükséges külön irodalmi nyelv, mert ők már egészen eltatárosodóban, ill. eloroszosodóban vannak.

VACHRUSOVA tanárnő pár éve fejezte be tanulmányait az egyetemen, ahol két évig magyarul is tanult. Jelenlegi főfeladata a manysi anyanyelvű tanítójelöltek tanítása. Ő is készített már több tankönyvet, s jelentek meg fordításai is manysi nyelven. Jelenleg az általános iskola III. osztálya számára készülő manysi tankönyv írásában és egy, a manysi tanítók számára készülő, oroszul megjelenendő pedagógiai szakkönyv készítésében vesz részt.

A Pedagógiai Főiskolán a chanti nyelvet TYERJOSKINON kívül még K. F. CHVATAI-MUCHA tanár tanítja. Ő is több tankönyvet írt a chanti általános iskolák számára.

A manyysi és a chanti irodalmi nyelven szép számmal jelentek és jelennek meg műfordítások: szovjet elbeszélések, regények fordításai. Ezeknek kiadásáról a leningrádi Pedagógiai Kiadó gondoskodik.

III.

A komi nyelvtudományi munka központja a Filiálé nyelv-irodalom- és történettudományi osztálya. Ennek 11 állandó munkatársa van. A nyelvtudományi csoport főfeladata gyakorlati célok megvalósítása: a komi nyelv tanulásának és használatának lehetővé tétele, ill. megkönnyítése a tömegek számára. Az alapvető munkálatok természetesen nem a Filiálé alapításakor, 1944-ben, hanem jóval előbb, 1921-ben kezdődtek meg, s az idők folyamán változó szervezeti keretek között folytak. Eredményei lettek a komi irodalmi nyelv és ennek első nyelvtanai, szótárai. A Filiálé nyelvészeti csoportjának már a munka folytatása: a komi irodalmi nyelv továbbfejlesztése a célja. Ezt a célt a Filiálé nyelvtani részletkérdések tisztázása, újabb és részletesebb nyelvtanok írása, a helyesírási gyakorlat szabályozása s egységes terminológia kialakítása útján kívánja szolgálni. A nyelvtani munkálatok közvetlen célja a Pedagógiai Intézet növendékei számára írandó főiskolai nyelvtankönyv. Ennek a munkálataiban a Pedagógiai Intézet tanárai is részt vesznek. A helyesírás szabályozását újabb kétnyelvű szótárak és külön helyesírási szótár kiadása útján kívánják elérni. Ami az előbbieket illeti, egy kisebb komi-orosz szótárt már 1948-ban kiadtak. Jelenleg egy nagyobb, 30 000 szavas komi-orosz és egy orosz-komi szótár összeállításán dolgoznak. Az utóbbi két éven belül megjelenik. Az irodalmi nyelv egységének a megteremtésére s a szóhasználat szabályozására készítenek terminológiai szótárt is. Az utóbbi időben ugyanis sok új orosz jövevényszó került át a komi nyelvbe, s az irodalomban ezek is meg a komi szavak is használatosak ugyanazon fogalom jelölésére. A terminológiai szótár ezt a zavart hivatott megszüntetni, s vezérvényül fog szolgálni a könyvkiadók számára.

A Filiálénak rendkívül fontos feladata továbbá a nyelvjárások kutatása. A nyelvjárások alapos ismerete nélkül a fenti feladatok egyike sem oldható meg, ezért a Komi Köztársaságban már régóta folyik s egyre nagyobb méreteket ölt a nyelvjárás anyag gyűjtése és feldolgozása. A szókincs gyűjtésében külső munkatársak (vidéki értelmiségiek, egyetemi hallgatók, diákok) is részt vesznek. A nyelvjáráskutatások célja (északról dél felé haladva) valamennyi komi nyelvjárás tudományos vizsgálata. Ez úton egyrészt az irodalmi nyelv továbbfejlesztéséhez kívánnak segítséget nyújtani, másrészt az összehasonlító dialektológia alapjait akarják megvetni.

A szókincsgyűjtés közvetlen célja a komi nyelvjárás szótár összeállítása. Ez a tervek szerint kb. 50 000 szót fog magában foglalni. A szótárhoz ottjártamkor 34 000 szóból álló kartotékanyag volt összegyűjtve. Az északi

nyelvjárások anyagának gyűjtése már befejeződött, a déli nyelvjárások területén a gyűjtés most folyik. A komi-permják nyelvjárást is kutatta két expedíció. A gyűjtött anyag a Filiáléban van elhelyezve. A szavak nem fonetikusán, hanem fonematikusán vannak feljegyezve. Gépi felvevő készülékekkel eddig még nem dolgoztak, de ez is tervbe van véve. A szavak jelentését nemcsak a komi irodalmi nyelven, hanem oroszul is közölni fogják. A komi nyelvjárás szótár megjelenése 5 év múlva várható.

A komi nyelvészek idejét nagyon igénybe veszik a felsorolt együttes munkák. Mindamellet az egyéni munka sem hiányzik. Az egyéni kutatások eredményeit a Filiálé évkönyvében közlik. Számos tanulmány van egyelőre még kéziratban, köztük pl. SZIDOROV professzornak „A komi nyelv képzői” s „A szórend a komi nyelvben” c. tanulmányai.

IV.

A Karjalai-Finn Köztársaságban a nyelvtudományi kutatások központja a Szovjet Tudományos Akadémia petrozavodszki filiáléja. A kutatások elsősorban a finn irodalmi nyelvre és a karjalai nyelvjárásokra irányulnak. A finn nyelvtörténet terén nagy érdemeket szerzett már BUBRIH professzor, aki 1948-ban kiadta a finn nyelv történeti hangtanát s kéziratban elkészítette a finn nyelv történeti morfológiáját is (az utóbbit most készítik elő kiadásra a Filiálé munkatársai). Ezek mellett szükség van azonban tudományos leíró nyelvtanra is. Ezért most egy nagyobb munkaközösség a finn nyelv normatív nyelvtanának a megírásán dolgozik, amely SZTÁLIN elvtárs nyelvtudományi tanításán fog alapulni. A hangtanból, morfológiából és szóképzéstanból álló első rész 1953-ban fog megjelenni. A második rész a mondattant fogja tartalmazni.

Finn irodalmi nyelvi szótárak készítése szintén fontos feladata a petrozavodszki nyelvészeknek. Egy kisebb finn-orosz szótárt már kiadtak. Egy 70 000 címszót tartalmazó orosz-finn szótár 1954-ben jelenik meg.

A karjalai nyelvjárások kutatása 1931-ben, az akkori Karjalai Tudományos Kutatóintézetben kezdődött meg, s azóta csak a háború alatt szünetelt. A gyűjtéshez BUBRIH professzor dolgozta ki az utasításokat, s a gyűjtött anyag alapján ugyanő néhány munkatársával hozzáfogott a karjalai nyelvjárások atlaszának a készítéséhez. Az egész finnugor összehasonlító nyelvtudomány igen nagy kárára BUBRIH 1949-ben meghalt, de munkatársai (A. BELJAKOV és N. ANYISZIMOV) folytatták a munkát, s ma már azt lehet mondani, hogy az atlasz nagy vonásokban készen van. Északon Kuolajärvitől, délen a Szvirj folyóig valamennyi karjalai nyelvjárást, tehát a lüd és az aunuszi nyelvjárásokat is bemutatja, csak a tveri-karjalai meg az inkeri nyelvjárásokra nem terjed ki. 1954-ben kerül kiadásra.

Az említetteken kívül több más munkálat is folyik Petrozavodszkban. Közülük a karjalai nyelvjárási összehasonlító nyelvtannak és a karjalai nyelvjáráások szótárának a munkálatait kívánom kiemelni. A nyelvjárási szótár a szorosabb értelemben vett karjalai nyelvjáráásokon kívül az ú. n. tveri-karjalai nyelvjáráásokra is ki fog terjeszkedni. A tveri-karjalai anyag egészében egyetlen kutatónak, A. BELJAKOVNAK a gyűjtése. A nyelvjáráások többségéből az alapszókinccs már össze van gyűjtve. Minthogy azonban az aunuszi nyelvjáráások még hátra vannak, ezért a szótár megjelenésének az időpontja még nincs közelebről meghatározva. Amint hallottam, a tveri-karjalaiak száma elég jelentékeny: kb. 170 000. Ma már mezőgazdaságon kívül gyári munkával is foglalkoznak. Az említett BELJAKOV a tveri-karjalai nyelvjáráás nyelvtanát is megírta; tanulmánya még kéziratban van.

A vepsze nyelv tudományos kutatásával 1946-ig nem foglalkoztak. Gyakorlati célok érdekében M. HÄMÄLÄINEN és A. ANDREJEV 1936-ban kiadtak egy kisebb vepsze-orosz szótárt, BOGDANOV pedig több vepsze tankönyvet írt. Az említett művek nyelvi szempontból a középvepsze nyelvjáráson alapultak, mert a vepszék többsége ezt a nyelvjáráást beszéli. Hatásukra kialakulóban volt a vepsze irodalmi nyelv is, a háború alatt azonban a vepsze tankönyvek elpusztultak, s azóta az irodalmi nyelvi kezdeményezéseknek még nem volt folytatásuk.

1946 óta viszont megindult a vepsze nyelv tudományos kutatása. BOGDANOV, a petrozavodszki Filiálé nyelvtudományi csoportjának a vezetője, jelentős anyagot gyűjtött egy vepsze nyelvjárási szótárhoz s (egyelőre még kéziratban lévő) disszertációt írt a vepsze szókészlet fejlődésének történetéről. Ugyanő toponimikai kutatások alapján a vepszék történetéről is írt egy kisebb tanulmányt.

Egy vepsze történeti nyelvtan írása is megkezdődött, ennek a munkálatai azonban egyéb teendőik miatt, egyelőre szünetelnek.

Az említett nyelvek, ill. nyelvjáráások vizsgálatán kívül folyik a karjalai orosz nyelvjáráások kutatása is; ez jelenleg még az anyaggyűjtés fokán van.

A petrozavodszki Filiálé nyelvtudományi csoportjának 7 állandó munkatársa van. Számuk a feladatok sokaságához és nagyságához képest kicsi. A káderhiányon fiatal kutatók nevelése útján kívánnak segíteni. Jelenleg 5 aspiráns folytat nyelvészeti tanulmányokat.

A marrizmus — amint a petrozavodszki nyelvészek mondták — a karjalai-finn nyelvtudománynak is nagy kárt okozott. Viszont annál nagyobb fellendülést jelentett SZTÁLIN elvtárs zseniális munkáinak a megjelenése. Azelőtt a marristák megakadályozták az egyes nyelvek és népek történetének a kutatását; tagadták az ilyen kutatások jogosságát. Ma, SZTÁLIN elvtárs felszabadulást hozó munkáinak a megjelenése után — örömmel mondták a petrozavodszki szovjet tudósok — szabad foglalkozni minden nyelv történetével és minden nép multjával, kicsiével és nagyával egyaránt.

A Karjalai-Finn Köztársaság tudósai tanulmányaikban tekintetbe veszik a finn polgári tudósok kutatásainak az eredményeit is. Alkalmam volt megtekinteni a petrozavodszki Fililálé könyvtárát és láttam, hogy a könyvtárban megvannak a finnországi nyelvészeti folyóiratok és újabb nyelvtudományi tanulmányok. A karjalai-finn tudósok tehát ismerik és értékesítik a finnországi finn tudományos irodalmat, de persze a finn polgári nyelvészet következtetéseit kritikával használják fel.

Kritika a kritikáért, öncélúan — azt a benyomást nyertem — nem folyik. E helyett a karjalai-finn köztársasági tudósok inkább maguk is gyűjtenek, kutatnak és alkotnak. Bírálatot természetesen gyakorolnak, de ezt munka közben, a felmerülő problémák kapcsán teszik.

V.

Petrozavodszkából az Észt Szövetséges Köztársaság fővárosába, Tallinba utaztam, s itt az Észt Tudományos Akadémia Nyelv és Irodalomtudományi Intézetének a munkájával ismerkedtem meg. Az Intézet nyelvtudományi részlegének fő feladata a tömegek nyelvi kultúrájának emelése s ezzel kapcsolatosan az iskolák segítése. A középiskolákat már ellátták megfelelő tankönyvekkel. Most az egyetem igényeinek kielégítésén van a sor: egy olyan részletes, tudományos leíró nyelvtant kívánnak összeállítani, amelyre az egyetemi oktatásban is támaszkodhatnak. Ehhez azonban sok előmunkálatra van szükség, s ezek már folyamatban is vannak. A tudományos leíró nyelvtanhoz feltétlenül szükségesek egyebek közt a nyelvjárások és a régi nyelv ismerete. Ezért a nyelvjárási anyaggyűjtés igen nagy méretekben folyik, s eddigi eredménye kb. 1 500 000 kartotékcédula. Erre a hatalmas anyagra a különféle szótárak összeállításához is szükség van.

Az Intézet fő tervmunkája az Észt Nyelv Szótára.

Ez ugyan egynyelvű, magyarázó szótár lesz, de — a kapott tájékoztatóból arra következtetek — nem a mi készülő Értelmező Szótárunknak, hanem inkább tervezett Nagyszótárunknak felel meg, sőt annak a gyűjtési körén is lényegesen túlmegegy, mert a köz- és az irodalmi nyelv szavain kívül a nyelvjárások szókincsét is felöleli. A munka 1946-ban kezdődött meg, az anyaggyűjtés 1955-ig fog tartani, s csak azután következik a szerkesztés munkája. Az első kötet szerkesztése az eddigi tervek szerint kb. 3—4 évet fog igénybevenni. A szavakat észt nyelven értelmezik: ha elég, akkor csak egy szóval, ha szükség van rá, magyarázatot, sőt rajzokat is fognak közölni. A vidéki levelező munkatársak száma igen nagy. A levelező munkatársakat az állandó munkatársak kiszállások alkalmával megtanítják a fonetikus feljegyzésmód használatára, így a külső levelezők a nyelvjárási szavakat fonetikusan jegyzik fel. Ugyanők sokszor rajzokat is küldenek be a fogalmak megvilágítására.

Az Észtt Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetnek másik fontos szótári vállalkozása a Kis Nyelvhelyességi Szótár, kb. 30 000 címszót fog tartalmazni, rövid magyarázatokkal. 1954-ben fog megjelenni.

A Kis Nyelvhelyességi Szótáron kívül egy nagy nyelvhelyességi szótárt is készítenek. Két füzeté már megjelent, 1948-ban, ill. 1951-ben; harmadik befejező füzeté 1953-ban kerül kiadásra. Az észtt nyelvészek mindkét nyelv- helyességi szótár elkészítését igen fontosnak és sürgősnek tartják. Hogy miért, arra a kérdésre az észtt nyelv fejlődése adja meg a magyarázatot. Az 1905-ös forradalom hatására az észtt szellemi élet a század elején megélnékült s az észtt szépirodalom fejlődésnek indult. Ez a fellendülés magával hozta a megfelelő nyelvi kifejezőeszközök igényét. Ezen igények kielégítésével kapcsolatban egyrészt arra törekedtek, hogy az észtt nyelvet gazdagabbá és hajlékonyabbá tegyék, másrészt pedig a nyelvhasználat tarka összeviasságát igyekeztek szabályozni. Valójában tehát nagyszabású nyelvújítási mozgalom indult meg. A nyelvújítás egyes vezéreit és híveiket — mint annak idején nálunk, úgy az észtteknél is — különféle elvek vezérelték. Az egyik tábor elsősorban az észttetikai szempontot tekintette irányadónak és így igen sok túlzásba esett, a másik a célszerűség elvét követte s lényegesen nagyobb mérséklet híve volt. Az egyik tábor is s a másik tábor is adott ki nyelvújítási, ill. nyelvhelyességi szótárakat és kézikönyveket. Ennek a következménye pedig további zűrzavar lett. Érthető, hogy a szocialista Észttország nyelvészei ennek az állapotnak a nép, a kultúra és az iskolázás érdekében mielőbb véget akarnak vetni, s ezért dolgoznak oly lázas sietséggel az új nyelvhelyességi szótárakon.

E szótárakon kívül készülnek politikai, mezőgazdasági, jogi, természet- tudományi és technikai szakszótárak, nyelvjárástanulmányok és nyelvtani monográfiák is. A nyelvjárási gyűjtőmunka keretében nemcsak szavakat, hanem szövegeket és helyneveket is gyűjtönek.

Azt a benyomást nyertem, hogy az észtt nyelvészek elsősorban a nagy kollektív munkákra, a maradandó értékű, nagyszabású nyelvtudományi vállalkozásokra összpontosítják erejüket; idejük nem forgácsolódik szét a kisszerű, alkalmi teendőik között. Az erőknék ilyen nagy, komoly célokra való összpontosítását nemcsak Észttországban, hanem a Szovjetunióban egyebütt is alkalmam volt megfigyelni. Mindamelltt nem szünetel Észttországban az egyéni kutatómunka sem: jelennek meg disszertációk és kisebb értekezések is, de az utóbbiak kedvéért nem tartanak fenn folyóiratot. A disszertációk és az időnként elkészülő értekezések önállóan, ill. sorozatban meg az Észtt Tudományos Akadémia évente négyszer megjelöő Közleményeiben látnak nap világot.

VI.

Az Észtt Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének szótári osztálya Tartuban székel. Ennek és az észtt egyetemnek a megláto-

gatására Észtország régi egyetemi városába, Tartuba utaztam. Itt a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet szótári osztályán folyik a már említett szótári-munkálatokon kívül a nyelvhelyességi közönségvizsgálat is. Ha szakkörökben vagy a nagyközönség körében új fogalmak ismertté válásával egyidejűleg ezek észti nyelvi elnevezésének a kérdése felmerül, helyes észti szavakért a tartui szótári osztályhoz fordulnak.

A másik tartui nyelvtudományi intézmény az (Akadeemiline Emakeele Selts) Akadémiai Anyanyelvi Társaság. Ez az Észt Akadémia felügyelete alatt áll, de nem része az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetének. Nagyjából a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak felel meg, de munkája sokkal szélesebb körű és állandóbb jellegű. Feladata a Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet nyelvészeti munkájának a segítése s a nyelvtudomány népszerűsítése. Előbbi hivatását, egyebek közt pl. a Nyelvhelyességi Szótár munkálatait, a Társaság rendszeres nyelvjáráskutatás végzése és szervezése útján tölti be. Minden észti tagja lehet, aki érdeklődik anyanyelvére iránt. Tagjainak 31 százaléka tanuló, egyetemi hallgató, 21 százaléka munkás, ill. alkalmazott, 10 százaléka nyugdíjas, ill. iparos, s ugyanennyi százaléka kolhoztag. Rendes tagjai tagdíjat fizetnek, támogató tagjai pedig a munkában vesznek részt. A Társaság a nyelvjáráskutatást kérdőívek segítségével végzi. A támogató tagok megkapják a kérdőíveket, s vagy maguk válaszolnak a kérdésekre, vagy pedig a másoktól nyert válaszokat küldik be. A kérdéseket a vezetőség állítja össze. A Társaságnak van egy állandó szakember-tisztviselője; ő utaztat, tart tanfolyamokat a külső munkatársak részére, intézi a levelezést stb. Az ország különféle területeiről beérkezett válaszok alapján szófeldrajzi térképet készítenek, eldöntik: melyik szónak melyik változata a legelterjedtebb, s ezt javasolják azután címszóul a nyelvhelyességi szótárba. A külső munkatársak lelkeségének és munkájuk méreteinek a jellemzésére megemlítem, hogy egyetlen munkatárs, egy falu tanácselnöke, eddig a következő tanulmányokat készítette el a Társaság számára:

- a) nyelvjárása nyelvtanát fő vonásaiban ismertette (247 l.);
- b) monográfiát a szélalmokról (500 lapon, gyönyörű írással), 75 művészi rajzzal a különféle szélalmokról, ill. részeikről;
- c) egy néprajzi tanulmányt a falusi kovácsokról és munkájukról (60 lapnyi terjedelemben),

A külső tagok eddig összesen 15 000 lapnyi tanulmányt és 14 000 szó-cédulát küldtek be. A jövőben helynevek gyűjtésére is felkérlik őket. Nemcsak szavakat, hanem szövegeket is gyűjtenek, s hang- és alaktani kérdésekre is válaszolnak. A külső munkatársak jutalmakat, kitüntetéseknek kapnak s pályadíjas munkákat is írnak. A Társaság munkája — mondhatom — őszinte csodálattal töltött el.

Tartuban a kis balti-finn népek mai helyzetéről is kaptam rövid tájékoztatást, de, sajnos, ezek a feljegyzéseim elkallódtak. Amennyire vissza tudok

emlékezni ARISTE professzor közlésére, az a helyzet, hogy a pár évtizeddel ezelőtt még kb. 500 főből álló vót néptörredéknek ma már alig egynéhány képviselője él, a többi meghalt, illetőleg nem használja anyanyelvét. Azt lehet mondani, hogy a vót nyelvet már csak egy-két aggastyán tudja beszélni,

A háború előtt kb. 1500 lélekszámú lív nép maradékai ma is régi lakóhelyükön, a lett tengerparton élnek. A lívek hihetőleg legalább egy nemzedékel túl fogják élni a vótokat. A köztük járt észtek tudomása szerint ugyanis nemcsak a felnőtteknek egy kis csoportja, hanem még egynéhány gyerek is beszéli és használja anyanyelvét.

Az utolsó adatok szerint kb. 30 000 lélekszámú vepsze nép a vótok és a lívek mellett ma is életerős népnek mondható: a vepsze nyelv kihálásáról nincs okunk beszélni.

VII.

Az időrendi sorrendben utolsó finnugor köztársaság, melyet meglátogattam, Mordóvia, azaz a Mordvin Autonóm Köztársaság volt. Fővárosába, Szaranszkba — a Moszkvai Nyelvtudományi Intézet érdekelt munkatársaival együtt — abból a célból utaztam, hogy résztvegyek a mordvin nyelvtudományi kongresszuson. A kongresszus három napig tartott. Hivatalosak voltak rá valamennyi szovjetuniói finnugor köztársaság nyelvészeinek meg a szomszédos köztársaságok nyelvészeinek a képviselői is, a finnugor filológia leningrádi professzorával együtt. A nyelvészeti előadások sorát B. A. SZEREBRENNYIKOV professzor előadása nyitotta meg. Kijelentette, hogy az a tanítás, amely szerint a mordvin nyelv rokona a finn nyelvnek, nem fasizmus és nem reakció (a nyelvi rokonság természetesen nem feltétlenül jelenti a népek faji rokonságát). Példákat is említett a mordvin és a finn szókincs meg a morfológia területéről: hozzájuk fűzve, hogy a bennük megmutatkozó egyezések nem magyarázhatók másképp, mint a két nyelv rokonságával s a két nép egykori szoros kapcsolatával. A továbbiakban állást foglalt a kongresszus egyik legfontosabb vitás kérdésében: lehetséges-e és kívánatos-e a mai két (erzá és moksa) irodalmi nyelv helyett egy, egységes mordvin irodalmi nyelvnek a bevezetése. Számos szempont mérlegelése után arra az eredményre jutott, hogy egy, egységes mordvin irodalmi nyelvnek a létesítése a mordvin nyelvek fejlődésének mai szakaszában nem volna célszerű. — Két előadás a mordvin szókészlet, ill. az irodalmi nyelv fejlődésének kérdéseivel foglalkozott. Egy fiatal mordvin kandidátusnő alapos felkészültséggel bírálta a mordvin szófajokra vonatkozó régibb tanítást s sok új és helyes megállapítással gyarapította a mordvin szófajok rendszerére vonatkozó ismereteinket. Rámutatott arra is, hogy a marrizmus milyen téves tanításokra vezetett annak következményeképpen, hogy visszaélt a jelentéstannal és elhanyagolta a morfológiát. Végül az előadó sürgette új morfológiai kutatások megindítását és az iskolai

nyelvtanok átdolgozását Sztálin elvtárs tanításának a szellemében. Érdekesek voltak számomra a következő előadások is, melyek a mordvin nyelvek politikai és közgazdasági terminológiájának a problémáit, az orosz nyelvből mordvin nyelvre történő fordítás fő elveit, a mordvin nyelvek iskolai tanításának a kérdéseit világították meg s mordvin nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkoztak, különös tekintettel a mordvin nyelvújításra. Az utóbbi előadások és viták a magyar nyelvújítást idézték emlékembe, úgyhogy én is tartottam egy rövidke előadást, melyben megpróbáltam párhuzamot vonni a magyar és a mordvin nyelvújítás között.

A kongresszuson felszólalt a Moszkvai Néprajzi Intézet egyik kutatója is. Hibáztatta, hogy a mordvin kutatóintézet nem gyűjt elég néprajzi anyagot s hogy nem foglalkozik eleget a terjuchánok néven ismert, eloroszosodott mordvinokkal meg a karatájoknak nevezett, eltatárosodott mordvinokkal, noha e két népcsoport mind néprajzi, mind pedig nyelvi szempontból rendkívül érdekes, mert nyelvükben vannak mordvin szókészleti maradványok. Hangsúlyozta, hogy e két népcsoport tanulmányozására a néprajzkutatóknak és a nyelvészeknek össze kell fogniok.

Számomra sok új megállapítást tartalmazott a mordvin közoktatásügyi miniszter felszólalása. Szerinte a moksák és az erzäk egymás szókészletének kb. 80 százalékát megértik. A miniszter azon a véleményen volt, hogy azok, akik a moksák és az erzäk közt a kölcsönös megértés hiányát hangoztatják, nem tanulmányozzák eléggé a mordvin nyelvjárásokat. A miniszter a Kutatóintézetet is hibáztatta azért, hogy nem foglalkozik eleget az élő nyelvvel, nem gyűjt elég élő nyelvjárási anyagot, hanem megállapításaihoz sokszor megalégszik a SACHMATOV közölte anyaggal. Úgy nyilatkozott a miniszter, hogy a mordvin főnyelvjárások közt vannak közvetítő nyelvjárások s pl. a moksa jellegű nyelvjárásokban ismert sok erzä szó, és fordítva. Utalt arra is, hogy mindkét főnyelvjárásban igen sok az orosz jövevényszó (a szókészlet kb. 40 százaléka), s a kölcsönös megértést ezek is megkönnyítik, mert hangalakban alig különböznek egymástól. Kívánatosnak mondotta, hogy a jövőben a moksa iskolákban is olvassanak erzä nyelvű szemelvényeket, és fordítva. — Magánbeszélgetés során az derült ki, hogy a mordvin nyelvészek közül többen nem mindenben értettek egyet a miniszterrel.

A mordvin nyelvtudományi kongresszus anyaga ugyan tudtommal még nem jelent meg, mégis megpróbálok röviden számot adni a kongresszus határozatairól — úgy, ahogy én hiányos orosz tudásommal értettem őket.

a) A moksák és az erzäk *egy* népet alkotnak, mert nyelvükben az alapszókinccs és a nyelvtani szerkezet jelentős mértékben megegyezik, egy köztársaságot is alkotnak s *egy* alkotmányuk van. Nem fogadható el tehát az, a kongresszuson is felmerült nézet, hogy a moksák és az erzäk két külön nép volnának.

b) Noha az erzák és a moksák *egy* népet alkotnak, számukra *egy* irodalmi nyelv nem létesíthető. A két külön irodalmi nyelven már jelentős mennyiségű irodalom és sok tankönyv jelent meg, különállásukat igazolta az élet. A gyakorlat arra mutat, hogy helyesebb a két külön irodalmi nyelv megtartása.

A kongresszus a mordvin Kutatóintézet jövőbeli feladataiul e. k. a nyelvjárások fokozott kutatását meg annak a kérdésnek a tanulmányozását jelölte meg, hogy milyen szerepe van az orosz nyelvnek a mordvin nyelv gazdagításában. Kívánatosnak mondotta továbbá a kongresszus olyan tanulmányok írását, melyek gazdagítják a szovjet finnugrisztikát.

A kongresszus után alkalmam volt a Mordvin Nyelv-, Irodalom- és Történettudományi Tudományos Kutatóintézet állandó munkájával is megismerkednem. A nyelvtudományi osztály egyik főfeladata tankönyvek és szótárak készítése a köztársaságbeli mordvin és orosz iskolák számára s a mordvin irodalmi nyelvek további tökéletesítése, szépítése. Az ilyen gyakorlati feladatok végzését a marrizmus uralma sem gátolta, a tudományos feladatok végzésének a lehetőségét azonban csak SZTÁLIN elvtárs művei teremtették meg: csak ezek megjelenése óta gondolhatnak tudományos nyelvtanok kidolgozására és a nyelvjárások széleskörű tanulmányozására.

A közeljövőben kiadásra kerülő művek közül kéziratban már készen állt a mordvin szókészlet és szótárírás elméleti kérdéseit tárgyaló tanulmány, mely a közel jövőben fog megjelenni. Elkészült az erzá és a moksa nyelv tudományos szintakszisa is. A nagyszabású tudományos morfológia írása folyamatban van. A szótárírási tevékenység eredményességét az 1948—51-ben már megjelent, terjedelmes erzá és moksa-orosz, valamint orosz-erzá és orosz-moksa szótárak bizonyítják. Ottjártamkor próbanyomásos alakban már készen állt a terminológiai szótár is. A nyelvjárások szélesebbkörű tanulmányozása azonban csak az idén indult meg.

A mordvin nyelv története szempontjából figyelemre tarthat számot egy, Gorkij városában előkerült s a Moszkvai Nyelvtudományi Intézet gondozásában kiadandó XVIII. századi ötnyelvű (erzá, udmurt, csuvas, mari és tatár nyelvű) szótár.

A mordvin Filiálé nyelvtudományi osztályának tagjai közül többen tudnak finnül olvasni, de finnugor összehasonlító nyelvészeti tanulmányokkal még nem értek rá foglalkozni. Számos összehasonlító nyelvészeti tanulmányt írt azonban a mordvin nyelvről БУБРИН. Ezek közül több meg is jelent, néhány azonban még kiadásra vár a mordvin Filiálé könyvtárában.

Mint a többi finnugor filiól, úgy a mordvin Filiálé is évkönyvet ad ki s ebben jelenteti meg a kisebb terjedelmű értekezéseket.

A szaranszki kongresszuson — mint említettem — a szomszédos finnugor köztársaságok tudományos kutatóintézetei is képviselve voltak. Így abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a kongresszuson megjelent

udmurt és mari tudósoktól az udmurt és a mari kutatóintézet munkájáról is kaphattam rövid tájékoztatást.

Az Udmurt Autonóm Köztársaság fővárosa, Izsevszk — mint hallottam — kb. 200 000 lakosú, modern város s egyben fontos ipari központ.

Az udmurt kutatóintézet tankönyvek írásával már nem foglalkozik, csupán bírálatokkal. A szótári munka azonban az udmurt nyelvészeknek is fontos feladatuk. Egy kisebb udmurt-oroszl szótárt 1948-ban adtak ki. Orosz-udmurt szótár is jelent már meg 1942-ben, de jövőre tervbe van véve egy jóval nagyobbaknak a kiadása. Helyesírási szótár is készülöben van. A nyelvi osztály vezetője, P. N. PEREVOSCSIKOV, több dolgozatot írt a mondattan köréből: az egyenes és a függő beszédről s néhány udmurt szintaktikai szerkezetéről.

A mari nyelvészeket — mint a mordvin nyelvészeket — szintén az irodalmi nyelv, ill. nyelvek kérdése foglalkoztatja. Jelenleg a mariknak is két irodalmi nyelvük van, újabbak felmerült azonban egy egységes mari irodalmi nyelv terve. Eszerint az új irodalmi nyelv az úgynevezett mezei nyelvjáráson alapulna, tekintettel arra, hogy ennek a nyelvjárásnak a beszélői az egész mari nép 80 százalékát alkotják. Különböben a mari nyelvet nemcsak a Mari Autonóm Köztársaságban, hanem a szomszédos Tatár és Udmurt Köztársaságban is tanítják. Ugyanis a marik nagy területen szétszórtan élnek, úgyhogy csak mintegy 50 százalékuk lakik a mari köztársaság határain belül, másik 50 százalékuk a szomszédos köztársaságok területén él.

A mari nyelvészek egyik fő feladata a mari-oroszl szótár elkészítése, mely a terv szerint 15 000 címszót fog tartalmazni s rövidesen megjelenik. A szótár készítésében résztvesz az ismert nevű folklorista és szótárkészítő, VASZILJEV mari tudós is.

A szaranszki kongresszuson nemcsak finnugor, hanem csuvas részről is érdeklődés nyilvánult meg a magyar nyelvtudomány iránt. JEGOROV, csebokszari csuvas kutató, főleg azt tudakolta, hogy milyen újabb eredményei vannak nálunk a magyar—bolgár—török kapcsolatokra vonatkozó kutatásoknak.

Munkácsi, Mészáros, Bálint Gábor és Gombocz főbb munkáit — mint mondotta — ismeri, Hunfalvy „Die Ungern oder Magyaren“ című 1881-ben megjelent művét idézi is a csuvasok etnogenezisééről szóló értekezésében. Viszont nagyon fájjalta, hogy az új magyar östörténeti irodalomhoz nem tud hozzájutni.

A szaranszki kongresszus újabb ragyogó bizonyítéka volt számomra ama nagy fellendülésnek, melyet a szovjetuniói finnugor nyelvek kutatása terén s a szovjet nyelvtudományban általában SZTÁLIN elvtárs művei idéztek elő.

VIII.

Az eddigiekben azt a nagyszabású nyelvtudományi munkát igyekeztem fő vonásaiban bemutatni, amely a finnugor szövetséges és autonóm köztár-

saságok akadémiáján, ill. akadémiái filiáléiban meg kutató intézeteiben az egyes finnugor nyelvek terén folyik. Úgy érzem azonban, hogy van még néhány kérdés, amelyekre ma a fentiekén kívül feltétlenül ki kell térnem. Ezek közé tartozik a finnugor összehasonlító nyelvészet kérdése is.

Ezen a téren — úgy nyilatkoztak a szovjet nyelvészek — még vannak nehézségek. Ezeknek egyik, mégpedig fő oka a marrizmus, mely sokáig uralkodott a Szovjetunióban, hosszú ideig megakadályozta, pangásra ítélte a történeti és összehasonlító nyelvtudományt. Minthogy uralkodása idején lehetetlenné tette fiatal kádereknek ilyen irányú nevelését, káderhiányt is okozott, s ilyen formában még ma is akadályozója a SZTÁLIN elvtársról jogaiba visszahelyezett történeti-összehasonlító nyelvtudomány széleskörű, gyors kialakulásának. A nehézségek másik oka az, hogy 1949-ben meghalt a szovjet finnugrisztika vezéralakja, БУБРИН professzor, aki — ВІНОГРАДОВ akadémikus és mások megállapítása szerint — még nem volt pótolható. A finnugor összehasonlító nyelvészet fontosságát azonban több szovjet nyelvész nyomatékosan hangsúlyozta előttem, s egyikük kijelentette, hogy a finnugor összehasonlító nyelvtudománynak éppannyi létjogosultsága van, mint amennyi az indoeurópai nyelvtudománynak.

Az összehasonlító nyelvészet s ezen belül a finnugor összehasonlító nyelvtudomány jelentőségét a Вопросы Языкознания (1952/6: 23) is kiemeli:

»Сравнительно-историческое изучение групп родственных языков, прежде всего славянских и языков народов СССР, плодотворно оживившиеся после Октября, но заглушенные «учениками» Н. Я. Марра, должно быть возобновлено; оно должно занять подобающее ему место в исследовательской практике советских языковедов. Возможность же плодотворного сравнительно-исторического изучения родственных языков подтверждается результатами, уже наметившимися в исследованиях советских языковедов домарровского периода или немарровского направления (...труды Д. В. Бубриха по финно-угорским языкам...)»

(A rokon nyelveknek — elsősorban a szláv nyelveknek, valamint a Szovjetunióban élő népek nyelvének — összehasonlító-történeti tanulmányozása október után üdvös módon fellendült, de mivel e vizsgálatokat N. J. Marr „tanítványai“ teljesen háttérbe szorították, most újra fel kell támasztanunk őket, hogy elfoglalhassák az őket megillető helyet a szovjet nyelvtudósok kutató munkájában. Hogy a rokon nyelvek összehasonlító történeti vizsgálata mennyire hasznos lehet, azt azok az eredmények is bizonyítják, amelyeket a marrizmus korszakát megelőző, vagy a marrizmus irányzatával szembenálló s már említett szovjet nyelvtudósok értek el kutatásaik során (...D. V. БУБРИН művei a finnugor nyelvek köréből ...).

Az összehasonlító finnugor nyelvtudomány régi szovjet művelői már valóban kezdik is pótolni azt a kiesést, melyet munkájukban a marrizmus

uralma és a marristák erőszakossága okozott. A nálunk is jól ismert, kiváló komi kutató, V. LITKIN professzor, a múlt évben megjelentette az őspermi nyelvről írt könyvét, amely a szovjet nyelvészek véleménye szerint oly kiváló munka, hogy méltó a legnagyobb elismerésre. Ugyanő Moszkvából való visszatérésem óta is több tanulmányt tett közzé: az egyikben a permi nyelvek vokalizmusával foglalkozik, a másikban a komi-permják nyelv hangsúlyozásának a kérdéseit tárgyalja. A finnugor filológia leningrádi tanárának, A. I. POPOV professzornak ugyancsak több nagyszabású műve áll nyomtatásra készen. A komi Filiálé munkatársának, SZIDOROV professzornak a komi és az udmurt szórendről írt tanulmánya tudtommal szintén rövidesen meg fog jelenni. Számos összehasonlító tanulmány készült a tartui egyetemen. Az egyik ú. n. diplomamunka a balti-finn nyelvek közös frazeológiáját tárgyalja, a másik a finnugor nyelvek passzív szerkezetfajaival foglalkozik.

De mindennél nagyobb jelentőségű az a nagyarányú és tervszerű előkészület, amely a finnugor nyelvtudomány továbbfejlesztése érdekében a szovjet egyetemeken folyik. Amíg a finnugor köztársaságokban működő kutatóintézetek a jelen fontos szükségleteit igyekeznek mielőbb kielégíteni s ezért bennük a káderhiány miatt egyelőre még nem folynak összehasonlító nyelvtudományi munkálatok, ugyanakkor az egyetemek a jövőbe néznek s már nevelik a kádereket az összehasonlító nyelvtudomány feladatainak a végzésére is.

A finnugor összehasonlító nyelvészet fiatal kádereinek a nevelése nem a moszkvai, hanem elsősorban a leningrádi egyetemen folyik. Itt működött haláláig, 1949-ig, a kiváló szovjet finnugrista, BUBRIH professzor is. Ma a leningrádi egyetemen a finnugor filológiának van tanszéke, s ennek betöltője, A. I. POPOV professzor tanítja a finnugor összehasonlító nyelvtudományt is. Munkájában több megbízott előadó van segítségére. A magyar nyelvet LJUBLJINSZKAJA elvtársnő tanítja. A finn nyelvnek és irodalomnak pedig két előadója is van. Előfordul az is, hogy különféle finnugor nyelvi előadások tartására egy-egy olyan aspiráns kap megbízást, akinek a kérdéses nyelv anyanyelve. Rokonnépeink tehetséges fiai közül több aspiráns tanult, ill. tanul a leningrádi egyetemen. A tanszék a közelmúltban két kongresszust is tartott a finnugor nyelvtudomány kérdéseiről: az egyiket még 1947-ben, BUBRIH professzor életében, a másikat pedig 1951-ben. A tanszék szoros kapcsolatban áll a petrozavodszki és a tartui finn, észt, ill. finnugor tanszékkel.

A petrozavodszki egyetemen a finnugor nyelvészeti munka csak SZTÁLIN elvtárs műveinek a megjelenése után indulhatott és indult meg, ami újabb jele annak, hogy milyen jelentőségük van SZTÁLIN elvtárs műveinek a finnugor nyelvtudomány szempontjából. A petrozavodszki finnugor tanszék vezetője BUBRIH professzor tanítványa, V. ZLOBINA tanárnő, a balti-finn nyelvek kutatója. A komi származású SZUCHANOVA tanárnő a komi nyelvről

szokott előadásokat tartani. LITKIN professzor is megígérte a petrozavodszki egyetemnek, hogy az összehasonlító nyelvtudomány megteremtéséhez segítséget fog nyújtani.

A tartui egyetemen a finnugor nyelvtudománynak 1946. óta külön tanterve van; betöltője PAUL ARISTE észt nyelvész. Ezen kívül külön professzora van a mai észt nyelvnek: J. V. VESKI személyében és az észt nyelvtörténetnek meg dialektológiának: A. H. KASK személyében.

A tartui egyetemen a finnugor nyelvek közül legtöbbet a finn és a vót nyelvvel foglalkoznak, mert az észt nyelv története szempontjából e két nyelvnek van a legnagyobb jelentősége. A tanulmányi követelmények nagyok: a hallgatók finnül olyan jól megtanulnak, hogy fogalmazni is képesek finnül. A távolabbi rokonyelvek közül is egynek a tanulása kötelező. A magyar nyelvnek állandó előadója van PAULA PALMEOS személyében. PAULA PALMEOS egy előadásán magam is jelen voltam s megállapíthattam, hogy a magyar nyelv iránt nemcsak számszerűen van érdeklődés, hanem a tanítás, ill. a tanulás eredménye is igen jó. Évenként váltakozva a mordvin és a mari nyelvről is szoktak előadásokat tartani, mégpedig többnyire az illető népek köréből kikerülő tudósok. A finnugor nyelvek oktatásának eredményességét nagymértékben növeli az a körülmény, hogy a tartui egyetem hallgatói nyaranta kiszállásokat szoktak végezni a különféle rokonnépekhez: lívekhez, karjalaiakhoz, vepszékhez, marikhoz.

Számunkra különösen fontos, hogy a tartui egyetem hallgatói a kárpát-ukrajnai magyarok körében is szoktak nyelvjáráskutatást végezni. Amellett, hogy itt gyakorlati magyar nyelvtudásukat nagy mértékben tökéletesítik, már gyűjtöttek jelentős nyelvi anyagot is, egyebek közt egy palóc nyelvjárásból. Az aspiránsok között vannak finn-, magyar- és mari-szakosok, köztük olyanok is, akik az illető népek köréből kerültek ki.

A tartui egyetemen a nyelvészkéaderek nevelése igen tervszerűen és eredményesen folyik. Az észt káderképzés szempontjai közül nem egyet mi is haszonnal érvényesíthetnénk.

Az a körülmény, hogy a Szovjetunió egyetemein tanulnak marik, mordvinok, udmurtok, manysik stb., akik megtanulnak, ill. megtanulhatnak finnül, észtül, magyarul stb., záloga annak, hogy a Szovjetunióban a finnugor összehasonlító nyelvtudomány rövidesen teljes virágában fog kibontakozni.

Arra a kérdésre, hogy a szovjet nyelvészek milyen nagyobb finnugor nyelvészeti feladatokat látnak időszerűeknek, több helyen kaptam választ. Az összehasonlító nyelvtudomány professzora és egyben több finnugor nyelv kiváló ismerője, SZEREBRENNYIKOV professzor, VASZILIJ LITKIN említett, tavaly megjelent könyvének az előszavában ezt írja:

»Активное собирание материалов по истории различных языков, интенсивное изучение их диалектов, а также сравнительное изучение групп

родственных языков после появления работ И. В. Сталина по вопросам языкознания стало одной из главных задач советских языковедов.»

(A különféle nyelvek történetére vonatkozó anyag buzgó gyűjtése, a nyelvjárások tanulmányozása, úgyszintén a rokonnnyelvek csoportjainak összehasonlító kutatása I. V. Sztálin nyelvtudományi munkáinak a megjelenése után a szovjet nyelvészek egyik főfeladatává vált.) (В. И. Лыткин: Древнепермский язык, 4—5).

Рогов professzor úgy nyilatkozott, hogy az összehasonlító nyelvtudomány elsőrendű feladata összehasonlító nyelvtanok és szótárak, ill. szójegyzékek készítése. De e munka végzése közben állandóan gondolnunk kell az összehasonlító módszer hiányosságainak a kiküszöbölésére, e módszer tökéletesítésére is. Az összehasonlító nyelvtudomány természetesen nem öncél és nem végcél. A nyelvet és fejlődési törvényeit a legszorosabb kapcsolatban kell tanulmányozni a társadalom történetével.* Ez — mint más szovjet nyelvészek kifejtették — nem azt jelenti, hogy történettudományi következtetések nélkül nyelvtudományi tanulmánynak nem lehet értéke. Szükségesek olyan nyelvtudományi munkák is, amelyek a nyelv és a nép történetének együttes tanulmányozását előkészítik, lehetővé teszik. Egészben véve azonban — amint Sztálin elvtárs megállapította — a nyelv történetének a tanulmányozása nem szakítható el a nép történetének a tanulmányozásától. A szovjet nyelvészek ezt valamennyien hangsúlyozták, de a nyelvek és népek történetének együttes tanulmányozását nem úgy képzelik el, hogy csupán a nyelvészek lennének kötelesek megismerkedni a történettudomány, a régészet stb. eredményeivel, hanem az utóbb említett tudományok művelői számára is kötelezettségül állítják oda a nyelvtudomány eredményeinek az ismeretét. Hozzátették, hogy ezen összetartozó tudományok eredményeinek kölcsönös megismerése és felhasználása terén még náluk is sok a tennivaló.

SZEREBRENNYIKOV professzor a szaranszki kongresszuson arról is nyilatkozott, hogy milyen feladatokat lát elvégzendőknek egy finnugor nyelven, ez esetben a mordvinon belül. Azokra a gyakorlati jellegű munkálatokra, amelyeket rokonnépi nyelvészeink végeznek (pl. tankönyvírás, szótárkészítés), nem térek ki bővebben, mert ezekről már szó volt s ezek eléggé ismeretesek nálunk. Természetes, hogy fiatal kultúrájú rokonnépeink körében ezeknek a munkálatoknak elsőrendű fontosságuk van, s nem kétséges, hogy az ilyen természetű munkálatok legtöbb rokonnépünk körében még mindig többé-kevésbé úttörő jellegűek s éppen ezért rendkívüli megbecsülést érdemlő teljesítmény számba mennek. Arra azonban nem látok okot, hogy a rokonnépeink körében folyó gyakorlati munkálatokat úgy méltányoljuk, hogy egy-

*Az ú. n. alapnyelv rekonstruálása, amit a hagyományos komparatívisztika öncélúan művelt, csupán egyik mozzanata a nyelvfejlődési törvények tanulmányozásának. (I. NyIK. 1953. 245.).

ben — mint a közelmúltban megtörtént — többé vagy kevésbé burkoltan elmarasztaljuk a hazai finnugor nyelvészeket abban a bűnben, hogy finnugor nyelvészeti kutatásaikat nem állítják gyakorlati célok szolgálatába. A mi adottságaink és lehetőségeink mások, mint a rokonnépi nyelvészekéi. Legalább is én nyomát sem láttam a Szovjetunióban annak, hogy ott tőlünk iskolai nyelvtanokat vagy egyéb tankönyveket várnának pl. a mordvinok vagy akár a manysik és a chantik számára.

Ami a tudományos feladatokat illeti, SZEREBRENNYIKOV a mordvin nyelvészek elsőrendű feladatai egyikének tartja a mordvin nyelvek tudományos nyelvtanának a megírását. A mordvin nyelveket — mondotta — történeti fejlődésük síkján is kell tanulmányozni. Meg kell írni a mordvin nyelvek történeti nyelvtanát, úgyszintén az erzä és a moksa nyelv összehasonlító-történeti nyelvtanát. Mindehhez természetesen szükség van a mordvin nyelvjárások beható kutatására.

E nagyszabású feladatok gyakorlati megoldását — azt láttam a Szovjetunióban — általában nem egy embertől várják. Egy-egy nagyobb kutatási területen belül a részletek kikutatását több kutató feladatává teszik meg, s egy-egy részletkérdésnek a kidolgozását sokszor aspiránsokra bízják. Ilyenformán az aspiránsok és a kandidátusok dolgozatai általában egy-egy részletfeladat megoldásai. Annak a megvilágítására, hogy a Szovjetunióban milyen jellegű finnugor nyelvészeti kérdések kidolgozását látják szükségesnek és időszerűnek, felsorolom néhány olyan finnugor nyelvészeti kandidátusi disszertáció címét, amelyeket szerzőik a Szovjet Tudományos Akadémia moszkvai Nyelvtudományi Intézetének jóváhagyásával készítettek. Ilyenek: 1. A participiumok a mari nyelvben, 2. Denominális főnevek és melléknévek képzése a mordvin nyelvekben, 3. Az *m* végű deverbális névszók a moksa-mordvin nyelvben, 4. A felszólító mód ragozása a mai magyar nyelvben, 5. Posztpozíciók és prepozíciók a mai finn irodalmi nyelvben. 6. A térvizonyt jelölő esetek a mari nyelvben. 7. A melléknév a mordvin nyelvekben. A szovjet Akadémia komi Filiáléjában 1951-ben ilyen című kandidátusi disszertáció készült: Névszói kategóriák a komi nyelv északi nyelvjárásainak felső-vimi változatában. Tartuban ilyen szakdolgozatok készülnek: 1. Orosz jövevényszók a vót nyelvben. 2. Az *n*-es esetek és funkcióik a finnugor nyelvek balti-finn és volgai csoportjában. 3. Szovjet korszakbeli szavak a karjalai finn irodalmi nyelvben.

Részletkutatások tehát a Szovjetunióban is folynak, mégpedig igen jelentős mértékben folynak. Lényeges azonban, hogy a részletkutatásoknak meglegyen a maguk központi céljuk, s hogy a részletmunka végzése közben már szemünk előtt álljanak annak a hatalmas építménynek a körvonalai, amelynek az elkészüléséhez egy-egy épületrész megépítésével hozzá kívánunk járulni. A Szovjetunióban ennek a biztosítéka is megvan, mégpedig SZEREBRENNYIKOV professzor személyében. SZEREBRENNYIKOV általános nyelvész,

de jól ismeri a komi, a mari és a mordvin nyelvet, beszél finnül és magyarul, s éppen ezért a szovjet finnugrisztika szálai az ő kezében futnak össze. A szovjetuniói finnugor nyelvtudománynak igen sokat jelent az, hogy fejlődését olyan általános nyelvész kíséri figyelemmel, sőt részben irányítja, aki maga is ismeri a finnugor nyelveket, a finnugor nyelvészeti irodalmat és a finnugor nyelvészet eredményeit, s ilyenformán a finnugor nyelvészet problémáihoz kellő hozzáértéssel tud hozzászólni. Hazai finnugor nyelvészetünknek is igen előnyére válnék, ha a mi általános nyelvészeink és programadóink is tudnának olvasni egy-két finnugor nyelven, jól ismernék néhány finnugor nyelv szerkezetét, s a finnugor nyelvészeti irodalom ismeretében szabnák meg teendőinket s részesítenének bírálatban bennünket.

Ezek után felvethetjük a következő kérdéseket: mik a hazai finnugrisztika időszerű feladatai? — a szovjet finnugrisztikai munkálatok ismeretében korszerűeknek, szükségeseknek minősíthetők-e azok a finnugor nyelvészeti munkálatok, amelyeket nálunk a finnugor nyelvészet igen csekély számú művelői végeznek? — melyek a nyelvtudománynak azok a területei, melyeknek művelése a nyelvtudomány sztálini programja szerint is kívánatos?

Hogy eloszlassak olyan kételyeket is, amelyek komoly formában talán fel sem merültek, mindenekelőtt azt jelenteném ki, hogy az én értesülesem szerint a finnugor hangtan, alaktan és mondattan kutatása egyaránt időszerű feladat. Annál inkább meg vagyok erről győződve, mert a nyelvfejlődés belső törvényszerűségeinek a tisztázását másképp, mint egyebek közt hangtani, alaktani és mondattani kutatások végzése útján, nem tudom elképzelni. Korszerű kutatási területe a finnugor nyelvtudománynak az etimológia is, noha a szovjet finnugor nyelvészek ezzel jelenleg még aránylag keveset foglalkoznak, tekintettel gyakorlati feladataik sokaságára és sürgősségére. Hazai finnugrisztikánknak tehát nem hibája, ha foglalkozik hangtani és etimológiai kérdésekkel is. Hiba lenne azonban az, ha a nyelvtudomány említett kutatási területei közül az egyiket vagy a másikat a többi rovására részesítenénk előnyben, azaz, ha a nyelvtudomány említett kutatási területei közül egyiket vagy másikat elhanyagolnánk. .

SZEREBRENNYIKOV nyilatkozatainak ismeretében, de egyébként sem kétes az sem, hogy amikor finnugor nyelvészeink közül többen régi szókincs- és szöveggyűjtések kiadási munkálatait végezték és végzik, akkor ugyancsak szükséges és fontos munkát végeztek és végeznek, mert a régi anyaggyűjtések közzététele útján újabb és behatóbb kutatásokat, a finnugor nyelvek alaposabb megismerését tesszük lehetővé.

Ha azt a kérdést vetnénk fel, hogy vajjon mi a mi nyelvi anyagunk birtokában elvégeztük-e már az olyanszerű megoldandó feladatokat, amilyenek a Szovjetunióban elvégzésre várnak, ill. amelyeknek a megoldása ott folyamatban van, erre a kérdésre határozott nemmel felelhetünk. Az elmúlt polgári korszak tudományellenes politikájának következtében máig is kiadatlan régi,

hatalmas szókincs- és szöveggyűjteményeink egy része a manysi, a chanti, a mari és a komi nyelv köréből. Főleg ez okból egyes finnugor nyelvek szó-készletét igen hiányosan ismerjük, tudományos nyelvtanukat nem írhatjuk meg, s nélkülük készítenő összehasonlító nyelvtanaink és szótáraink sok-sok hiányosságot mutatnának. Hiányossága finnugor nyelvészetünknek, hogy etimológusaink szófejtéseiket gyakran csak az ismert tények szempontjából boncolgatják s elhárítják maguktól azt a munkát, amellyel új szófejtések révén homályban lévő vagy nem eléggé tisztázott kérdések megvilágításához járulhatnának hozzá. Hogy mást ne mondjak, etimológiaiírónk sok esetben elmulasztják a vokalizmus problémáinak figyelembevételét, noha új finnugor etimológiák feltárásának egyik, nem jelentéktelen célja éppen az lehetne, hogy hozzájáruljunk a finnugor vokalizmus tisztázatlan kérdéseinek a megoldásához, vagy legalább a vokalizmus körébe vágó jelenségek csoportosításához, rendszerezéséhez. Ugyancsak sok esetben nem kielégítő az egymással etimológiai kapcsolatba hozott szavak alaktani megvilágítása sem. Rendkívül erősen érzik a hiánya a finnugor nyelvészeti eredmények újabb összefoglalásainak. Sajnos, mai káderviszonyaink mellett e hiány pótlására egyelőre aligha gondolhatunk.

Igen sok a tennivalónk a nyelvek és a népek történetének együttes tanulmányozása terén is. Ahogy azonban a szovjet tudósokat értettem, nem az a teendónk, hogy alig, vagy csak nagyon hiányosan ismert nyelvek egyes, önkényesen kiragadott tényeiből a népek történetére vonatkozólag minél előbb nagy következtetéseket tegyünk, hanem mind a nyelvtudomány, mind pedig a történettudomány terén tervszerűen meg kell szerveznünk azokat az előmunkálatokat, amelyeknek az elvégzése majd módot ad időtálló, megalapozott következtetések levonására. E nagy feladatok végzésére persze nálunk is, amint a Szovjetunióban már folyik is, új és sok kádert kellene nevelnünk, mert hiszen a fejlődés lehetőségeit az elmúlt korszakban nemcsak egyéb tudományok, hanem a finnugor nyelvtudomány is nélkülözte s a káderutánpótlás terén a marrizmus miatt nálunk is észlelhető volt kiesés.

Kellő képzettségű új káderek nevelésének a lehetővé tétele érdekében azonban — én legalább úgy látom — az eddigieknél is nagyobb mértékben kellene alkalmaznunk a szovjet tudósképzés szempontjait és tapasztalatait.

Ha már a hazai nyelvtudománynál tartunk, talán érdemes lesz kitérnem arra is, hogy az én benyomásaim szerint a szovjet nyelvészek mennyire ismerik és hogyan értékelik a magyar nyelvtudományt, főleg mi érdekelte és érdekli őket a magyar nyelvtudományból, s hogy mit várnak tőlünk a nyelvtudomány terén.

A nyelvtudomány Magyarországon művelt területei közül legismertebb turkológiánk. Ez persze — legalább részben — azzal magyarázható, hogy a turkológiának sok fejlett kutatója van a Szovjetunióban, míg például a finnugor összehasonlító nyelvészet inkább a felkészülés fokán van. Finnugriszti-

kánkat az Észti Szövetséges Köztársaságban ismerik legjobban, ahol néhány magyarul tudó kutató is dolgozik. A moszkvai nyelvészek közül — MAJTINSZKÁJA KLÁRÁN és VASZILJ LITKINEN kívül — különösen SZEREBRENNYIKOV professzor, az általános nyelvtudomány tanára, érdeklődik finnugrisztikánk iránt. Általában azonban a hazai finnugrisztika és a magyar nyelvtudomány újabb eredményei — elsősorban a mi hibánkból — ismeretlenek a Szovjetunióban. Csak arról biztosított az egyik szovjet kutató, hogy a magyar nyelvtudománynak jó híre van náluk. A Nyelvtudományi Közlemények legutóbbi kötete tudtommal jó benyomást tett a szovjet szakemberekre. Többen fájtlatták a Keleti Szemle és a Kőrösi Csoma Archivum megszűntét, nem ismervén azokat a folyóiratokat, amelyek hivatva vannak ezeket a régi folyóiratokat pótolni.

Leningrádban és az autonóm köztársaságokban az első világháború óta megjelent magyar nyelvtudományi irodalom szinte teljesen hiányzik. A könyvkérelmekből ítélve SZINNYEI JÓZSEF Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft-jának és Magyar Nyelvhasznításának a hiányát érzik legjobban. Ez érthető is: a finnugor nyelvtudomány eredményeiről SZINNYEI JÓZSEF említett munkáinak a megjelenése óta nem jelent meg hasonló jellegű összefoglalás. Most, amikor SZTÁLIN elvtárs az összehasonlító nyelvtudományt visszahelyezte jogaiba s amikor a Szovjetunióban fokozódik az érdeklődés az összehasonlító nyelvtudomány iránt, SZINNYEI művei — újabb összefoglalások híján — még ma is segítséget jelentenek a finnugor nyelvészeknek.

A komi és az udmurt kutatók főleg MUNKÁCSI BERNÁT Votják Szótárát hiányolták. Az autonóm köztársaságokban általában nagy az érdeklődés a Magyar Tudományos Akadémia új finnugor szövegkiadványai iránt. Nem kevés hiány van magyar nyelvtudományi művekben és folyóiratokban a moszkvai Nyelvtudományi Intézetben is. E hiányok pótlására Akadémiánk már visszaérkezésem óta is sokat tett és tesz, de még sokkal többet kell tennünk annak érdekében, hogy a magyar nyelvtudományt a Szovjetunióban rendszeresen megismertessük.

Nyelvtudományi ötéves tervünkről, általában a magyar nyelvtudományról s a magyar nyelvtudománnyal szemben táplált reményekről, igényekről nyilatkoztak a moszkvai Nyelvtudományi Intézet munkatársai is — abból az alkalomból, amikor ott elutazásom előtt előadásban ismertettem ötéves tervünket. Az egyik hozzászóló kevesellette ötéves tervünkben a magyar nyelvtörténeti kutatásokat. Azt kérdezte: hogyan akarjuk bevinni a historizmust a magyar nyelvtudományba, ha nem végzünk nyelvtörténeti kutatásokat. A hozzászólót láthatóan nem nyugtatta meg az a tény, hogy ötéves tervünkben vannak ugyan nyelvtörténeti vonatkozású munkálatok, de ezek jobbra anyaggyűjtő és anyagközlő természetűek. Egy másik szovjet kutatónak — már egy korábbi alkalommal — különösen a magyar nyelvtani (nyelvtörténeti) adattár ragadta meg a figyelmét. Mint mondotta, kíváncsian várja, hogyan fogják tudni megoldani a magyar nyelvészek ezen újszerű s másutt is

méltán figyelmet keltő vállalkozás nehézségeit. — Többen sürgették a finnugor összehasonlító nyelvészeti munkálatok fokozását. E vonatkozásban rámutattak a szovjet-magyar nyelvtudományi kapcsolatok jelentőségére, hivatkozva arra a tényre, hogy a Szovjetunióban lakik a finnugor népek többsége s hogy ezek természetes összekötő kapcsot jelentenek a szovjet és a magyar nyelvtudomány között. „A magyar szókinés finnugor elemei“ című, készülő etimológiai szótárunk iránt különösen a finnugor autonóm köztársaságok kutatói utazásaim során igen nagy érdeklődést mutattak. A moszkvai Nyelvtudományi Intézetben — említett előadásom alkalmával — egy hozzászóló a magyar szlavisztika fontosságát emelte ki s utalt arra, hogy a szovjet és a magyar nyelvtudomány között nemcsak finnugor, hanem szlavisztikai téren is kívánatos lenne az együttműködés, különös tekintettel a magyarországi szláv nyelvjárások kutatására. BASZKÁKOV professzor hozzászólásában a magyar turkológia és orientalisztika eredményeit, BÁLINT GÁBOR, MÉSZÁROS GYULA, MUNKÁCSI BERNÁT, GOMBOCZ ZOLTÁN, NÉMETH GYULA, LIGETI LAJOS és RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ kutatásait méltatta, s a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében turkológiai osztály felállítását javasolta. Ő is, mások is érdeklődtek afelől, hogy NÉMETH GYULA professzor folytatja-e még besenyő nyelvi kutatásait. Ismét mások afelől tudakozódtak, hogy van-e nálunk jelenleg is csuvas specialista, folyik-e a csuvas nyelv kutatása. Az volt a benyomásom, hogy a szovjet turkológusok különösen az összehasonlító török nyelvészet terén igen sokat várnának a magyar turkológusoktól. Fájlalták, hogy nem kapják meg a magyar turkológiai műveket. Kifejezték azt az óhajukat, hogy állandó tájékoztatást kaphassanak a magyar turkológusok folyó munkájáról. Látható volt, hogy nagy érdeklődéssel kísérik figyelemmel turkológiával foglalkozó folyóiratainkat.

Egy hozzászóló a magyar nyelvhelyességi elvekről kívánt tájékoztatást. Végül PETERSZON professzor, az általános nyelvtudomány professzora szövegezt hozzám előadásomhoz. Tetszését fejezte ki afelől, hogy a magyar nyelvészek nem a kritikát, hanem a nyelvek kutatását állították nyelvtudományi munkásságuk középpontjába. Természetes — mondotta —, hogy a Szovjetunióban több a kritika, mint másutt. Ennek a magyarázata abban van, hogy a Szovjetunióban sokáig uralkodott és sok kárt tett a marizmus. PETERSZON professzor is hangsúlyozta a szovjet-magyar együttműködés fontosságát a dialektológiai kutatások terén, elsősorban a magyarországi szláv nyelvjárásokra gondolva. Felmerült az a kérdés is, hogy milyen mértékben van magyar nyelvi hatás a magyarországi szláv nyelvjárásokban, és fordítva. Az efféle kérdések arra vallottak, hogy eddig elmulasztottuk a szovjet kutatók tájékoztatását e. k. szlavisztikánk célkitűzéseiről is.

Az előadásomon megjelentek számából és a hozzászólásokból azt a benyomást nyertem, hogy a szovjet nyelvészek a magyar nyelvtudományról jóval

többet szeretnének tudni, mint amennyit eddig tudtak, s hogy különösen a történeti és az összehasonlító nyelvtudomány terén igen komoly igényeket táplálnak velünk szemben.

IX.

Hogyan vélekednek a szovjet nyelvészek a nyelvtudomány feladatairól és munkamódszereiről általában? Igyekeztem ezt a kérdést is tisztázni. Sajnos, szovjetuniói programom túlságosan zsúfolt volt; pl. Moszkvában és a szovjet nyelvtudomány egyéb, olyan fontos központjaiban, mint amilyenek Leningrád és Tartu, csak rövid ideig tartózkodhattam. Épp ottlétem idején elvi kérdéseket azokon a tudományos üléseken, amelyeken résztvettem, bővebben nem tárgyaltak. Magánbeszélgetések során azonban több érdekes nézet jutott kifejezésre. Jól tudom, ezek a nyilatkozatok nem pótolhatják azt a hatalmas irodalmat, amely a Szovjetunióban az elvi kérdésekről már megjelent. Ismeretésüket mégsem mellőzöm, mert az elhangzott nyilatkozatok abból a szempontból tanulságosak lehetnek, hogy a szovjet nyelvészek a sok vita és elméleti fejtegetés után mit tartottak, dióhéjban összefoglalva, számomra közlendőnek.

„Mi jellemzi a sztálini nyelvtudományt, — mi a sztálini nyelvtudomány-nak a legjellemzőbb sajátja?” — Erre a kérdésre a moszkvai Nyelvtudományi Intézet egyik kiváló kutatója így válaszolt: „Aki a nyelvtudomány területén — eltérően a marristáktól — lelkiismeretes, pontos munkát végez s következtetéseit a nyelvi tények gondos vizsgálata után, a tényeknek megfelelően vonja le, az már a sztálini nyelvtudományt műveli.”

A szövegezésből és egyébként is nyilvánvaló, hogy a nyilatkozattévő rövid kijelentésében nem akarta a sztálini nyelvtudomány meghatározását nyújtani, de mindenesetre e nyelvtudomány egy lényeges sajátására mutatott rá. A sztálini nyelvtudományt elsősorban a marrizmus felé határolja el bizonyos tekintetben. Háttérben t. i. az a tény áll, hogy a marristák általában mellőzték a nyelvek részletekbe menő, gondos tanulmányozását s ehelyett — sokszor a nyelvek ismerete nélkül — a nagyhangú általánosításokat kedvelték (vö. NyIK. 1953. 232).

Kérdésemet egy másik esetben így fogalmaztam meg: „Mi jellemzi a marxista nyelvtudományt? — miben mutatkozik meg a nyelvtudomány marxista volta?” — Válaszul az egyik szovjet tudós MARX KÁROLY munkamódszerére utalt, aki úgy teremtette meg a marxizmust, hogy a társadalomtudományok jelenségeit lehető teljességükben összegyűjtötte s a részletkérdések lehető teljességének a figyelembevételével vonta le következtetéseit.

A marxista nyelvtudomány marxistasága is — ebből következően — egyebek mellett módszerbeli sajátja: abban áll, hogy a nyelvi tényeket lehető teljességükben összegyűjtjük, az anyagot részleteiben megismerjük és azután térünk rá a végső következtetések és általánosítások kifejtésére. M. GLASSER

„A marxizmus-leninizmus klasszikusainak munkamódszeréről“ c. értekezésében (A Marxizmus-Leninizmus Kis Könyvtára 61–62. szám. Budapest, 1950. 24. l.) ezt írja: „A tudományos kutatómunka Marx által kidolgozott módszere megköveteli, hogy a kutató a kérdésre vonatkozó egész anyagon teljesen uralkodjék, mielőtt áttérne a végkövetkeztetések és általánosítások kifejtésére.“ Maga MARX (A tőke. Budapest. 1949. Második kiadás. 21. l.) így nyilatkozik: „A kutatásnak az anyagot részleteiben kell elsajátítania, fejlődése különböző formáit elemeznie és benső kapcsukat felkutatnia. Csak ha ez a munka megtörtént, lehetséges az igazi mozgást megfelelő módon ábrázolni.“ Ezek a nyilatkozatok azt árulják el, hogy a feleletet adó szovjet nyelvésznek a nyelvtudomány kutatómódszeréről nyilvánított véleménye messzemenően meg egyezik MARXnak a kutatásról általában vallott felfogásával. Még inkább nyilvánvalóvá válik ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy MARX „minden munkáját a tényekre, a konkrét történelmi valóságra alapozta és éppen ebből az alaptól kiindulva vonta le valamennyi zseniális következtetését és általánosítását“, s hogy „a tények teljes anyagát“ felhasználta A tőke megírásához (M. GLASSNER, id. m. 30).

De nem is kell MARXig visszamennünk ahhoz, hogy igazoljuk azt az álláspontot, amely szerint a nyelvészeti következtetéseknek nagy mennyiségű anyagra és a nyelvi anyag alapos ismeretére kell épülnie. A Вопросы Языкознания már idézett cikkében (1952/6:22–3) ezt olvashatjuk: »Глубокое и систематическое изучение закономерностей развития языков эпохи социализма... должно быть одной из первоочередных задач советских языковедов. Изучение этих закономерностей важно и потому, что поиски лингвистической мысли в этом вопросе должны быть направлены в гущу конкретного языкового материала«.

(A szovjet nyelvtudósok egyik elsőrendű feladatává kell tenni, hogy elmélyülten és módszeresen tanulmányozzák a szocializmus korszakának nyelveiben ható fejlődési törvényszerűségeket... E törvényszerűségek tanulmányozása azért is fontos, mert a nyelvészeti kutatásoknak e kérdésben a konkrét nyelvi anyag egész tömegére kell irányulniok.) Természetesen, ami „a konkrét nyelvi anyag egész tömegét“ illeti, ez nemcsak a szocializmus korszakának nyelveiben, hanem bármely más korszak nyelveiben ható fejlődési törvényszerűségek helyes felismeréséhez szükséges.

A marxista nyelvtudomány marxistaságáról való ezen felfogás — amint egyik szovjet nyelvész megvilágította — egyben szembenállást jelent egyes polgári nyelvészek munkamódszerével. Hiszen ismeretes, hogy sok polgári nyelvész egyes, kiragadott tényekből általánosított és vont le nagy következtetéseket.

A fentiekhez kiegészítéskép hozzá kell tennünk, hogy a tapasztalati tények pontos megállapítása és lehető teljességükben való összegyűjtése, amit több nyilatkozat és fentebb kiemelt idézet hangsúlyoz, természetesen nélkü-

lözhetetlen előfeltétele a tudományos munkának, de magát a tudományt a tények helyes elméleti alapon nyugvó, megfelelő tudományos módszerrel történő magyarázata és értékelése jelenti. MARX és a marxizmus elmélete, amelynek segítségével a jelenségeket magyarázza, materialista, módszere pedig, melynek segítségével a jelenségeket tanulmányozza és megismeri, dialektikus. A nyelvi anyagnak a materialista elmélet alapján álló, dialektikus módszerrel történő elemzése, értékelése és értelmezése tehát az, ami — a munkamódszeren túlmenően — a nyelvtudományt marxista nyelvtudománnyá teszi.

Annak a tisztázása érdekében, hogy a marxista nyelvészet milyen tekintetben különbözik a polgári nyelvészettől, több kérdést is tettem. Feleletül a szovjet nyelvészek azt hangsúlyozták, hogy a marxista nyelvtudomány egyaránt foglalkozik a nyelvek hang-, alak- és mondattanával, egyiket sem hanyagolja el, s következtetéseiben valamennyi terület vizsgálatának az eredményeit figyelembe veszi. Ugyanakkor pl. a finn és az észti polgári nyelvészek belevestek a hangtan tanulmányozásába, egyetemi vizsgakövetelményekként is legnagyobb részt csak nehezen megtanulható, hangtani részletkérdéseket szerepeltettek. A marxista és a polgári nyelvészet további, alapvető különbözőségeként a szovjet nyelvészek a nyelvtudománynak egyéb tudományokkal való kapcsolatát emelték ki. Erről a kérdéstről pl. PAUL ARISTE észti nyelvész egyik tanulmányában így ír: „Kodanlik keeletheadus ei ole ajaloolisvordlevat meetodit kasutades saanud ka sellepärast õigetele tulemustele jõuda ei ühe keele voi keelkonna ajalugu uurides ega ka eri keelte vahel toimunud suhete jälgimisel, et ta ei ole osanud aru saada, kui võrd olulised võivad keele ajaloo uurijale olla need andmed, mida pakuvad ajalugu, arheologia, etnograafia jne.“ (A polgári nyelvtudomány, a történeti-összehasonlító módszert alkalmazva, azért sem juthatott helyes eredményekre sem egy nyelv vagy nyelvcsalád kutatása terén, sem pedig a különféle nyelvek közti kapcsolatok vizsgálata során, mert nem tudta megérteni, hogy a nyelv története kutatójának mennyire lényegesek lehetnek azok az adatok, amelyeket a történelem, a régészet, a néprajz stb. nyújtanak) (Looming 1952:699).

Mindezekből a nyilatkozatokból az is kitűnik, hogy a szovjet nyelvészek elsőrendű feladatként állítják a nyelvészet művelői elé a nyelvek alapos és sokoldalú ismeretét. A nyelvek ismerete nélküli „nyelvészkedés“, a nyelv egyik vagy másik oldala jelentőségének a túlbecsülése csak újabb marxizmusra vezetne, ennek pedig a szovjet nyelvészek egyáltalán nem barátai.

». . . нередки случаи проявления прежних приемов лингвистического исследования, заключающихся в том, что вместо кропотливого изучения необходимо языкового материала при решении сложных вопросов истории того или иного языка некоторые языковеды пытаются ограничиться скороспелыми умозрительными рассуждениями, а это неизбежно приводит

к совершенно необоснованным построениям, мало чем отличающимся от порочных схем сторонников «нового учения» о языке» (Gyakori eset az is, hogy elavult nyelvészeti kutatómódszerek tűnnek fel; egyes nyelv-tudósok pl. egy-egy nyelv bonyolult nyelvtörténeti kérdéseinek eldöntése során az elengedhetetlen nyelvi anyag lelkiismeretes áttanulmányozása helyett inkább elhamarkodott, spekulatív jellegű kijelentésekre próbálnak szorítkozni, ebből pedig szükségszerűen olyasféle, teljesen megalapozatlan elméletek születnek, amelyek vajmi kevésbé különböznek az „új nyelvelmélet” híveinek helytelen sémáitól) — olvashatjuk a Вопросы Языкознания lap-jain (1952/6:22).

Elveiknek megfelelően a szovjet nyelvészek a kezdő káderektől elsősorban egy-egy nyelv vagy több nyelv alapos, sokoldalú ismeretét kívánják meg. Nem tartják kívánatosnak, hogy kezdő kutatók pályájuk elején, mielőtt akár-csak egy nyelvet is behatóan ismernének, általános nyelvtudományi vagy elvi kérdésekben foglaljanak állást. Egészen más dolog az általános nyelvtudományi és elvi kérdések iránti érdeklődés. Ennek a felkeltését, ébrentartását és fokozását a fiatal káderek körében fontosnak tartják. Ezt abból is következtettem, hogy az általános nyelvtudományt a moszkvai egyetemen kívül pl. a tartui egyetemen is tanítják.

Hogy az általános nyelvtudományi és elvi kérdések tisztázását a szovjet nyelvészek mennyire fontosnak tartják, az közismert nálunk, hiszen magyar fordításban jobbra csak ilyen tárgyú értekezések kerülnek terjesztésre. Az általános nyelvtudományi cikkek minél szélesebb körben való megismertetése persze igen kívánatos is. Minthogy azonban a szovjet nyelvészek egyéb eredményeiről jóval ritkábban és sokkal kevesebbet hallhatunk és olvashatunk, ilyenformán ez az eljárás azt a tévhitet keltette és kelti nálunk, hogy a szovjet nyelvészek főleg csak elvi kérdésekkel foglalkoznak, s a konkrét nyelvi tények gyűjtése és kutatása a Szovjetunióban csak egészen másodrendű feladat.

Az általános nyelvtudományi és elvi kérdések tisztázását egyebek közt a moszkvai Nyelvtudományi Intézet általános nyelvtudományi csoportja meg az általános nyelvtudomány professzorai végzik. Az egyes nyelvek és nyelvcsoportok kutatói is igen gyakran és részletesen kifejtik véleményüket, de többnyire olyan kutatók teszik ezt, akiknek a maguk szűkebb területén már elegendő leíró és történeti anyag áll rendelkezésükre. Az elméleti munkának a fontosságát és az ideológiai önképzés szükségét a Szovjetunióból való visszatértem óta a moszkvai Nyelvtudományi Intézet igazgatótanácsa egyik ülésén újra nyomatékosan hangsúlyozta.

Azzal a jelenséggel nem találkoztam, hogy a specializálódott kutatóknak általános nyelvtudományi kérdések fejtegetése kedvéért le kellene mondaniok az egyes nyelvek nyelvtani szerkezetének és alapszókincsének a kutatására irányuló munkájukról. Annál kevésbé találkozhattam ilyen jelenséggel, mert

ez eltérést jelentene a nyelvtudomány sztálini programjától. Hiszen SZTÁLIN félreérthetetlenül megmondja, hogy a nyelvben a legfőbb a nyelvtani szerkezet és az alapszókincs. Nyilvánvalóan elsőrendű fontosságú tehát a nyelvtani szerkezet és az alapszókincs kutatása is. Arra a kérdésre, hogy mi a nyelvészet főfeladata, a legrövidebb választ két szóban kaptam: »изучение языков« (a nyelvek kutatása).

X.

Befejezésképpen összefoglalom néhány pontban azt, amit én a szovjet nyelvtudományra és a szovjet nyelvészeknek a nyelvtudományról vallott felfogására legjellemzőbbnek találtam.

Első helyen említeném azt az észrevételemet, hogy a szovjet nyelvészek a nyelvtudomány alakulását fejlődés eredményének fogják fel, s úgy találtam, hogy gondolkodásuk e tekintetben LENINÉVEL és — LENIN nyomán — MAO-CE-TUNGÉVAL egyezik. LENIN (Materializmus és empiriokriticizmus² 128—9. l.) ezt írja: „Az emberi gondolkodás . . . természeténél fogva fel tudja tárni és fel is tárja előttünk az abszolút igazságot, mely viszonylagos igazságok összegéből tevődik össze. A tudomány minden egyes fejlődési foka az abszolút igazság ez összegéhez új szemecskéket ad hozzá . . .”, MAO-CE-TUNG „Az ellentmondásról“ c. művében (szemelvényesen idézem) így ír: „... az emberi megismerés az egyes és sajátzerű megismerésétől mindig fokozatosan terjed az általános megismerése felé. Az emberek elsősorban mindenkor a sok különböző jelenség sajátzerű lényegét ismerik meg és csak ezután tudnak áttérni az általánosításra, arra, hogy megismerjék a jelenségek közös lényegét“, továbbá: „... csak az egyes dolgok sajátzerű lényegének megismerése után ismerhetjük meg egész teljességében azt, ami egyetemes“ (19—21. l.). Ilyen-szerű gondolkodásmód vezérelheti a szovjet nyelvészeket akkor, amikor szorgalmasan gyűjtik és elemzik a sok sajátzerű nyelvi tény. Tudják azt, hogy a sok egyes tény megismerése útján egyre nagyobb és nagyobb területek megismeréséhez jutunk el, azaz: egy-egy lépéssel mindig közelebb jutunk a végcélhoz, a jelenségek közös lényegének a megismeréséhez. A szovjet nyelvészek tisztában vannak azzal, hogy az emberi megismerés a LENINTŐL és MAO-CE-TUNGTŐL megrajzolt úton halad, a konkrét jelenségekkel való vesződséges foglalkozást nem utasítják el maguktól, a kutatást nem cserélik fel tényektől független spekulációkkal. Nem tapasztaltam, hogy a nyelvi jelenségek közös lényegéről bárkivel is mielőbb végérvényes képet akarnának rajzoltatni, még mielőtt az illető az egyes sajátságokat ismerhetné.

A szovjet nyelvtudomány további jellemző sajátságának találtam azt, hogy rendkívül nagy fontosságot tulajdonítanak a tudományos művek, cikkek színvonalának. A minőséget fontosabbnak tartják a mennyiségnél. Az illetékeseknek nehéz tudományos kérdések megoldhatóságának időbeli előfeltételei

felől tiszta fogalmaik vannak. Egy-egy nehéz kérdés minél gyorsabb megoldását nem sürgetik, nem hajszolják tudományos meggyőződésük ellenére, nem sürgetik például csak azért, hogy a sürgetéssel korszerűbbeknek tűnjenek fel, s a hozzá nem értők előtt nagyobb népszerűsége tegyenek szert.

A szovjet nyelvtudomány harmadik, igen jellemző sajátosságának láttam a módszerességet, szigorú tervszerűséget. A szovjet nyelvészek nem akármilyen nyelvészeti kérdéseken dolgoznak, hanem kijelölik az éppen soron következő feladatokat s azok elvégzésére állítják be erőik legjobbait, az erőik többségét. Minthogy a tervmunkák kijelölését alapos megfontolás előzi meg, épp ezért nincs szükség a tervek és súlypontok gyakori változtatására.

Nem fordul elő, hogy mielőtt az egyik munkát befejeznék, azt egy, valamikor feltétlenül elvégzendő, de még nem soron lévő feladat kedvéért abbahagyatnák, ill. befejezését valamilyen módon gátolnák.

Végül különösen kiemelném a következőt: a szovjet nyelvtudomány jellemző sajátosságának ismertem meg azt, hogy szigorúan a SZTÁLIN kijelölte úton halad. A szovjet nyelvészek a nyelvtudomány nagyszerű sztálini programját nem hígítják fel s nem is szűkítik le. Minden szovjet nyelvész, akivel csak alkalmam volt hosszabban beszélni, azt a meggyőződését fejezte ki előttem, melyet SZEREBRENNYIKOV így fogalmazott meg »Сталинский этап в развитии советского языкознания открывает...: безграничные возможности для всестороннего, глубокого и подлинно научного изучения языков народов Советского Союза.«

(A szovjet nyelvtudomány sztálini korszaka határtalan lehetőségeket nyit meg a Szovjetunióban élő népek nyelvének mindenoldalú, mély és valóban tudományos kutatására.) (Труд И. В. Сталина »Марксизм и вопросы языкознания« и задачи изучения мордовских языков, 3).

Tisztelt Akadémia! Befejeztem beszámolómat azokról a nyelvtudományi munkálatokról és nézetekről, melyeket a Szovjetunióban megismertem. Úgy hiszem, hogy az, amit a szovjet nyelvtudományból megismertem, sok tanulságot és segítséget jelenthet a magyar nyelvtudománynak. A magyar nyelvtudomány már megkapta a Szovjetunióból a lehető legnagyobb segítséget: SZTÁLIN zseniális műveinek lapjain, a nyelvtudomány sztálini programjának alakjában. A szovjet nyelvészekben megvan az érdeklődés a magyar nyelvtudomány iránt, készek arra, hogy SZTÁLIN után támogatást nyújtsanak nekünk. Rajtunk múlik, hogy ezt az együttműködési készséget felhasználjuk-e és hogy hogyan használjuk fel. A további szovjet útmutatás s a szovjet nyelvészekkel való együttműködés rendkívüli jelentőségű. Úgy látom, ettől függ, hogy a nyelvtudomány nagyszerű sztálini programját helyesen fogjuk-e fel, vagy nem, s hogy a nyelvtudomány sztálini programját meg tudjuk-e valósítani, vagy nem.

